

Recenzje

Piotr K. Oleś

„Wprowadzenie do psychologii osobowości”

Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar” 2003, ss. 444

Seria: Wykłady z Psychologii, t. 11

Kolejny, jedenasty tom serii Wykładów z Psychologii prezentuje w trzynastu rozdziałach naukę o osobowości, aktualny stan wiedzy na ten temat, traktując osobowość jako zintegrowaną całość, zrozumiałą dzięki poznaniu jej źródeł, rozwoju i wewnętrznej spójności. Zamieszczone motto, wzięte z wypowiedzi Kazimierza Obuchowskiego, można uznać za osobiste odniesienie się do prezentowanych poglądów i kontrowersji. Przyjrzyjmy się publikacji i spróbujmy odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób autor się zmagają z trudnymi, postawionymi przez siebie założeniami. Jaka wartość ma zamieszczona w niej wiedza o osobowości?

Zachęcający wstęp, iskrzący przekornymi tezami, wzbudza zaciekawienie Czytelnika tym, jaka będzie prezentacja tak obszernego materiału. Treść została rozpięta na mapie problemów skoncentrowanych wokół kontrowersji, determinant, świadomej i nieświadomej motywacji, osobowych i sytuacyjnych zachowań oraz biologicznego i intencjonalnego programu. Mamy autorską prezentację teorii zestawianych w ramach jednego kierunku oraz wyakcentowane ich elementy, pozwalające na porównywanie teorii. Czytelnik dostaje informacje o różnorodności ujęć, ma możliwość uświadomienia sobie podobieństw i różnic między nimi, np. dotyczących rozstrzygnięcia: *osoba czy sytuacja jako determinanta zachowania* rozłożone na cechy, wymiary osobowości, uczenie i przekonania o sobie, system Ja. Zaproponowane uporządkowanie teorii pozwala ujrzeć ujęcia osobowości jako przedmiotu badań od początku istnienia psychologii, rozpoznawać istniejące wcześniej i odkrywane na nowo teorie i ich wątki, które są inspiracją badawczą dla współczesnych.

Treść pracy – poza rozdziałem inicjującym – ulokowana jest w trzech częściach. We *Wprowadzeniu do psychologii osobowości* poznajemy podstawowe pytania stawiane w psychologii osobowości, na które nauka ta poszukuje odpowiedzi, korzystając również z dziedzin pokrewnych (zajmujących się poznaniem człowieka w innych aspektach), ale także oddziałując na nie. Różne ujęcia terminu „osobowość” oraz kontrowersje wokół tego pojęcia są podstawą układu pracy. Istnieje związek teorii z badaniami klinicznymi, psychometrycznymi, eksperymentalnymi i sprzężeniem zwrotnym, które decyduje o dalszej jej modyfikacji (komplikacji lub uproszczeniach). Dysponujemy współczesnymi kryteriami oceny teorii osobowości. Szczególnymi względami autora darzone jest ujęcie D. McAdamsa, które pozwalają sobie tu przytoczyć: wszechstronność, prostota, spójność, testowalność, trafność empiryczna, użyteczność, twórczość (s. 32). Te kryteria Czytelnik może wykorzystać samodzielnie, próbując oceniać prezentowane w dalszych rozdziałach teorie.

Sygnalizując jedynie tematykę i nazwiska badaczy, którym autor poświęcił uwagę, rezygnuję ze szczegółowego omawiania wszystkich rozdziałów, a zajmę się dokładniej zagadnieniami zawartymi w końcowej części pracy. I tak kolejno mamy: Część I. Motywacja świadoma czy nieświadoma (rozdz. 2-5) zawiera zagadnienia: nieświadomość jako indywidualna lub zbiorowa, psychoanaliza (Z. Freud), psychologia analityczna (C. Jung, D. Levinson); relacje ze światem i struktura ja (M. Klein), separacja-indywiduacja (M. Mahler, H. Kohut, O. Kernberg); lęk, autonomia i aktywność *ego* (K. Horney, H. Sullivan, E. Fromm, H. Hartman, E. White, J. Loevinger, E. Erikson).

Część II. Co decyduje o zachowaniu – osoba czy sytuacja (rozdz. 6-10); cechy indywidualne czy wspólne (G. W. Allport); usamodzielnianie motywów (R. B. Cattell); wymiary osobowości (H. Eisenck, R. R. McCrae, P. T. Costa); od uczenia do poznania (M. M. Miller, J. Dollard, J. Rotter, W. Mischel, G. Kelly, K. Lewin, W. Łukaszewski, J. Kozielecki, J. Rejowski); przekonania o sobie (A. Bandura, W. James, H. R. Markus, E. T. Higgins, Ch. S. Carver, M. F. Scheier, K. Obuchowski). Część III. Jaki program realizuje człowiek w czasie: biologiczny czy intencjonalny (rozdz. 11-13); socjobiologia (D. Buss, R. Hogan, J. Bowbly, J. Belsky, T. Pyszczynski, J. Greenberg, S. Solomon) i psychologia humanistyczna (A. Maslow, C. Rogers, K. Goldstein).

Rozdział 12: „Co decyduje o ukierunkowaniu dążeń: sens życia czy treść opowieści?”, wprowadza Czytelnika w psychologię egzystencjalną i narracyjną. Taka prezentacja jest nowością w polskim opracowaniu podręcznikowym, jeśli nie liczyć rozdziału „Rozwój osobowości” (w: *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 3: *Rozwój funkcji psychicznych*, s. 131-177, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa: PWN 2002), również autorstwa P. K. Olesia, gdzie znalazło się miejsce na krótkie omówienie tych kierunków. Autor wskazuje na filozoficzne i psychoanalityczne podłoże rozwoju filozofii V. E. Frankla, R. Maya. Człowiek wybiera sposób istnienia, bo jego zachowanie wynika ze sposobu rozumienia i interpretacji swojej sytuacji. Jego wolność jest ograniczona sytuacją, ale to sytuacja daje szansę rozwoju, z której człowiek może korzystać. Zapoznajemy się z kategorią lęku egzystencjalnego, odmienną od znanych wcześniejszych ujęć lęku, ze strukturą sensu życia (G. T. Reakera), pojęciem i warunkami transcendencji oraz założeniami psychoterapii egzystencjalnej. Człowiek, opisując historię, tworzy autonarrację z elementami fikcji, własną interpretację znaczenia przeżytych zdarzeń i powstaje w ten sposób własny mit. Szczególną rolę autonarracja pełni w fazie adolescencji i tzw. środka życia (który, jak pamiętamy, został kilka lat temu poddany eksploracji w polskim społeczeństwie właśnie przez Olesia). Autonarracja kreuje motywy działania, modyfikuje poczucie tożsamości osobistej. Człowiek tworzy historię, w której ważne są emocje, potrzeby i gotowość do działania. Aby je zrozumieć, należy zastosować analizę hermeneutyczną P. Ricouera. Zapoznajemy się z motywami, które uruchamiają autonarrację. Przytoczone są poglądy S. Tomkinsa na temat skryptu, czyli zasad interpretowania scen. Utrwalanie ich znaczenia tworzy schematy narracyjne użyteczne w interpretacji zdarzeń, którym człowiek nadaje sens. D. McAdams twierdzi, że człowiek, układając własną historię, tworzy tożsamość narracyjną, specyficznie zorganizowaną pamięć autobiograficzną, która spaja rekonstruowaną przeszłość. Drugie ujęcie psychologii narracyjnej H. Hermansa wskazuje, że człowiek – dzięki refleksji, której poddaje swoje doświadczenie – kreuje system znaczeń osobistych, które wraz z procesami nadawania znaczeń tworzą osobowość; pojęciem służącym do jego opisu jest *self* – Ja (s. 352). Określone typy doświadczeń wpływają na proces

wartościowania, a autor zauważa, że złożoność, giętkość i integracja systemu wartościowania są warunkami zdrowego funkcjonowania. Ja stanowi ośrodek narracji, która ma charakter dialogowy (np. dialog wewnętrzny, wielogłosowy). Oczywiście autor konsekwentnie, jak w prezentacjach wcześniejszych teorii, dokonuje porównania obu ujęć psychologii narracyjnej, a także wskazuje, że aktywność narracyjna ma walory terapeutyczne, pedagogiczne. Uważam, że założenia psychologii narracyjnej mogą być użyteczne (po uprzednim dokonaniu operacjonalizacji) również do analizy treści blogów, czyli prowadzonych narracji w pamiętnikach wirtualnych, których w Polsce przybywa i są one zjawiskiem wartym uwagi również dla psychologa osobowości.

W rozdziale pt. „Perspektywa integracji nauki o osobowości”, zamykającym pracę, autor wskazuje na dorobek psychologii, neurobiologii, medycyny, który jest rezultatem badań z wykorzystaniem wszystkich opisanych we wcześniejszych rozdziałach paradygmatów badawczych. Podsumowuje w skondensowanej formie dorobek poszczególnych kierunków oraz wskazuje, jak jedno zjawisko (np. wola – pojęcie słabo obecne w polskiej psychologii) może być wyjaśniane w różnych teoriach. Przyszłość badań autor upatruje w temporalnych ujęciach osobowości, które opisują człowieka w rozwoju, z uwzględnieniem perspektywy przyszłościowej. Współczesne modele integracji wiedzy o osobowości w ujęciu McCrae i Costy oraz McAdamsa są przedstawione w taki sposób, aby wykazać różne poziomy (jako teorii integrujących i wstępu do metateorii). Oleś nie dostarcza ostatecznych rozstrzygnięć, ale modyfikuje pytanie, wskazując na walory jakościowe poszczególnych teorii oraz podkreślając, że integracja jest inspiracją do nowych badań nad osobowością.

Praca zachowuje swój podręcznikowy charakter. Autor, dbając o recepcję treści, wprowadza w tekście ciekawe przykłady odpowiedzi na szczegółowe zagadnienia zawarte w blokach rozszerzających. Są w nich omówione poglądy autora teorii lub praktyczne wyjaśnienia praktycznych zachowań (czy przypadków, włącznie z pomocą terapeutyczną) za pomocą teorii. Ponadto w doborze przykładów ilustrujących omawiane zjawisko autor uwzględnia aktualne wydarzenia ze świata sportu lub o charakterze społecznym (np. geniza przytulanki dla dzieci w sytuacji kryzysowej, wyjaśnienie autodestrukcji lub charakterystyka osobowości satanicznej – w ramce), oczywiście w świetle prezentowanych teorii osobowości. Analiza tych bloków każe dostrzec również walory dydaktyczne dla potencjalnego czytelnika (zwłaszcza studenta). Może pobudzać do refleksji również nad sobą, a nie tylko nad prezentowaną teorią. Treści bloków są tak dobrane, aby wzmacniać zaciekawienie Czytelnika i wyzwalać własne pomysły. Zakończenie rozdziałów zawiera podstawowe pojęcia, a ich lista pozwala na koncentrację uwagi ułatwiającą refleksyjne zapoznawanie z treścią, internalizowanie i porządkowanie wiedzy, co podnosi dodatkowo walor podręcznika. Zgłębianiu zasygnalizowanych zagadnień sprzyja także zamieszczona literatura zalecana, jak sądzę, skuteczna ochrona przed problemem czasu wolnego studenta. Załączone są ponadto podsumowania, rysunki opisujące prezentowane zależności, bogata bibliografia, indeks nazwisk. (Gdyby porównać tę pracę do tortu, to te „drobiazgi” byłyby elementami podnoszącymi wartość estetyczną i smakową tego tortu; i dlatego książkę czyta się z przyjemnością). Widoczna jest dbałość o adekwatne wyeksponowanie dorobku polskiej psychologii w dziedzinie osobowości na tle współczesnych teorii osobowości na świecie. Autor zwraca uwagę na swoiste antycypacje w pracach W. Łukaszewskiego czy K. Lewina (według encyklopedii – to psycholog niemiecki, urodzony w Mogilnie, w Wielkopolsce). Oleś pokazuje, jak wejście na rynek anglojęzyczny (poprzez emigrację lub otwarcie polityczne) dostarcza inspiracji nowym teoriom tworzonym w obiegu światowym.

Należałoby dodać, że autor poprzez atrakcyjne zestawienia, z poczuciem humoru przybliżył podstawową wiedzę o współczesnych kierunkach psychologii osobowości. Wprowadza jednocześnie argumenty, które są dla Czytelnika impulsem do własnej refleksji i dalszych poszukiwań, a więc spełnia wymagania stawiane podręcznikowi.

Sylwia Seul
Instytut Socjologii i Psychologii, Uniwersytet Szczeciński